

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ)

У статті розглянуто особливості формальної структури англійських двокомпонентних і багатоконпонентних термінологічних словосполучень з субстантивним ядром, що функціонують як позначення понять області "Інтернет". Приведено структурні моделі термінологічних словосполучень.

Виявлено відмінності термінологічних словосполучень від фразеологізмів і вільних словосполучень.

Освітлено питання семантики, пов'язані з мотивованістю термінологічних словосполучень, родовидовими стосунками між компонентами термінологічних словосполучень, явищами полісемії, абсолютної синонімії, лексичної і словотворчої антонімії.

Одним із найбільш характерних явищ кінця ХХ – початку ХХІ століття є розвиток і активне впровадження технологій глобальних інформаційних комп'ютерних мереж і, зокрема, технології мережі Інтернет, а разом із нею і понять цієї області, в усі аспекти життя сучасного суспільства. Свої витoki термінологія "Інтернет" бере в терміносистемі інформатики і обчислювальної техніки, а також у телекомунікаційній терміносистемі, спеціальна лексика яких складає значну частину термінології "Інтернет". У той же час, у міру розвитку технології формувалися нові риси, характерні тільки для термінології "Інтернет", у зв'язку з чим назріла необхідність виділення цієї термінології в окрему науково-технічну підмову і вивчення її особливостей.

Мета дослідження цієї статті полягає у визначенні особливостей формальної структури і вивченні семантичних характеристик англійських термінологічних словосполучень з субстантивним ядром, що функціонують в якості єдиного, хоча і складного позначення понять термінології "Інтернет".

Об'єктом дослідження є термінологічні словосполучення англійської мови, поняття науково-технічної області "Інтернет".

Теоретико-методологічну базу дослідження, складають праці вітчизняних і зарубіжних учених в області лексикології, словотворення, граматики, термінознавства. Це роботи О. С. Ахманової, Л. І. Борисової, В. В. Бурлакової, Б. Н. Головіна, С. В. Грінева-Гріневича, В. П. Даніленко, Р. Ю. Кобріна, В. М. Лейчика, Д. С. Лотте, Ю. Н. Марчука, О. Д. Мешкова, Л. Л. Нелюбіна, Е. А. Сорокиної, А. В. Суперанської, А. А. Реформатського, С. Д. Шелова та багатьох інших учених.

Лексика підмови обчислювальної техніки досліджується у роботах Г. Г. Бабалової, В. І. Глумова, Г. А. Журавльова та ін. До досліджень по термінології Інтернет можна віднести роботу М. С. Шумайлової, в якій вивчається німецька термінологія, обслуговуюча цю область. І. Г. Кудрявцева досліджує термінологічні словосполучення цієї ж області на матеріалі російської і англійської спеціальної лексики.

Багатоконпонентні термінологічні словосполучення досліджувалися у багатьох терміносистемах: англійської системи освіти (Е. С. Пешехонова), ботаніки (О. П. Рябко), молекулярної фізики (Г. Л. Дорош), виробництва штучного холоду (Т. В. Дроздова), біотехнології (Т. А. Кудінова), будівельного профілю (В. С. Горбунова), венчурного фінансування (Л. В. Івина), підмови обчислювальної техніки (Т. А. Косаревська).

У сучасному мовознавстві проблема дефініції терміну, незважаючи на досить тривалу традицію досліджень, є одним із найактуальніших питань. Вивченню сутнісних характеристик терміну присвячена велика кількість фундаментальних праць, проте досі у лінгвістичній літературі не вироблено універсального і вичерпного визначення терміну. Серед сучасних визначень найбільш містким та точним є визначення А. С. Герда: "Термін – це одиниця якої-небудь конкретної природної або штучної мови (частіше слово або словосполучення), існуюча раніше або спеціально створена і така, що має спеціальне термінологічне значення, яке виражене або у словесній формі, або в тому або іншому формалізованому вигляді, і досить точно і повно відбиває основні істотні на цьому рівні розвитку науки ознаки існуючого наукового поняття" [1: 2].

З точки зору змісту та значення терміну має бути властива несуперечність семантики, тобто відсутність протиріччя між лексичним значенням терміну як слова та його термінологічним значенням у межах даної спеціальної мови.

Форма терміну диктує наступні вимоги: будь-який термін повинен відповідати нормам та стандартам загальнолітературної мови, бути коротким з лексичної та формальної точок зору; термін повинен легко утворювати деривати, тобто володіти здатністю деривату; термін має бути мотивованим, семантично прозорим, що виражається у системності терміну; до терміну також пред'являється вимога інваріантності форми.

Прагматичні вимоги до терміну включають наступні параметри: інтернаціоналізація, впроваджуваність, а також сучасність та благозвучність [2: 10].

Основою дослідження було визначення поняття *термінологічного словосполучення* (далі ТС), його відмінність від вільного та фразеологічного словосполучень. Встановлено, що термінологічне словосполучення – поняття багатогранне, тому у науковій літературі існує безліч визначень, що підкреслюють ту або іншу його грань. Терміни, що складаються з декількох лексичних одиниць, називають по-різному: *термінами-ланцюжками* (Л. В. Ухорська), *багатослівними термінами* (С. В. Грінюв, D. Maupard, S. Ananiadou), *багаточленними термінами* (Г. Л. Дорош) іт.

Згідно з дослідженнями останніх років терміни-словосполучення, залежно від кількості компонентів і характеру стосунків між ними, діляться на *двокомпонентні* і *багатокомпонентні* (БКТ) [3: 42]. Формування БКТ, на думку Л. Н. Беляєвої, реалізується двоюко, залежно від того, як відбувається номінація: або як процес послідовного ускладнення і уточнення номінації об'єкту (поступове ускладнення іменної конструкції з додаванням характеристик ядра), або як процес послідовного згортання [4: 90].

З урахуванням наявних у лінгвістичній літературі визначень БКТ Т. А. Кудінова пропонує під *багатокомпонентним терміном* розуміти "полілексемне термінологічне поєднання стійкого типу з числом окремооформлених повнозначних компонентів більше двох. Компонентом БКТ при цьому вважається однослівна, або аналітична лексема [5: 59].

Будучи, по суті, одиницею аналітичної номінації, БКТ сповна укладається у визначення поняття "*термінологічна словосполука*", під яким розуміється "окремооформлене, семантично цілісне поєднання, утворене шляхом з'єднання двох, трьох і більше компонентів, і пов'язане з конкретним поняттям науки і техніки. Смилова цілісність термінологічних словосполук має на увазі цілісність образу об'єкту навколишнього світу, яка передається окремооформленим поєднанням слів" [6: 4].

Розгляд стосунків між термінологічними словосполученнями і вільними словосполученнями, а також виявлення відмінностей між ними і фразеологізмами є важливим з точки зору визначення особливостей структури і функціонування термінологічних словосполучень, допомагає отримати точніше уявлення про їх загальномовні властивості і термінологічну автономність.

Термінологічні словосполучення стійкі і відтворюні, що відрізняє їх від вільних словосполучень. Вони не створюються спонтанно у мові, а вносяться в неї у готовому виді. Відтворюваність і стійкість є найважливішими якостями, як фразеологізмів, так і термінів-словосполучень. Але, на відміну від одиниці фразеологізму, стійкість і відтворюваність термінологічного словосполучення як засобів номінації науково-технічного поняття залежать, передусім, від стійкості і відтворюваності пов'язаного з ним поняття.

Основні відмінності термінологічного словосполучення від одиниці фразеологізму полягають у тому, що, по-перше, термінологічне словосполучення за своєю природою пов'язане безпосередньо з відображенням реального світу у процесі пізнання, по-друге, стійкість термінологічного словосполучення є засобом формування і закріплення поняття як елементу певної системи знань і, по-третє, термінологічні словосполучення утворюються згідно з обмеженим списком структурних моделей.

Основною визначальною рисою термінологічних словосполучень є їх зв'язок з науковим або технічним поняттям. Термінологічні словосполучення відбивають складене, але єдине поняття у системі понять відповідної галузі знань або діяльності. Окремі компоненти багатослівної термінологічної одиниці виражають істотні ознаки поняття.

В ході аналізу термінологічних словосполук з'ясувалося, що синтаксичний спосіб освіти є найпродуктивнішим. Іменник займає перше місце в ієрархії застосувань різних частин мови в якості термінів. Додавальні, неособисті форми дієслова, говір і числівники розглядаються як визначальні компоненти субстантивних термінологічних словосполучень, при цьому останні дві частини мови представлені одиничними випадками: *highly hierarchical network, two – way simultaneous communication*.

Більшість двокомпонентних термінологічних словосполук утворюються по моделі N+ N – атрибутивна словосполука з іменником у функції препозитивного визначення. Наприклад: *computer network, backbone network*.

Трикомпонентні термінологічні словосполучення утворюються, головним чином, по моделі N+N+N – *communication channel capacity*.

Зі збільшенням кількості компонентів у термінологічних словосполученнях збільшується число моделей і зменшується кількість утворених по ним ТС. Найбільш поширеною серед них є модель N+N+N+N – *connection mode network service, packet switching data network*.

Згідно з дослідженням І. Г. Кудрявцевої, особливостями структурних моделей термінологічних словосполук, є:

1. Вживання декількох іменників у функції визначення, при цьому як стрижньового компонента у значній частині ТС уживаються іменники, утворені від дієслів за допомогою суфіксів *-ion / sion, -ing, -er / or: data link connection identifier, automatic network routing, collision detection*.

2. Широке поширення складних слів з дефісним оформленням:

а) складних слів – еквівалентів змінних синтаксичних поєднань: *connection-oriented (routing), network-oriented (language), computer-based (message system), domain-based (naming system); satellite-based (LAN)*;

б) складних слів, що будуються по вже наявних у мові моделях, але що мають нестійкий характер: *high – bandwidth (networking), network – node (interface)*;

с) складних слів синтаксичного типу, що включають, як правило, основи службових слів (артиклів і приводів) : *gateway – to – gateway (communication), class – of – service (routing)*.

Головною причиною збільшення числа складань і розвитку їх конструкцій є збільшення і розвиток понять, що викликає ускладнення науково-технічного лексикону, що виражається у злитому, дефісному або роздільному написанні компонентів у складі ТС: *packet – switching network – packet switching network, store – and – forward switching – store and forward packet switching*.

3. Наявність у структурі словосполучень абревіатур, що дають можливість передавати максимум інформації при мінімумі форми: *remote LAN access, ICMP network, ISDN media access control*.

У англійській термінології "Інтернет" істотним фактом є прогресуюче поповнення фонду термінів-абревіатур, утворених за рахунок скорочення стійких ТС, зважаючи на частотність їх вжитку і для економії мовних коштів. Компонент-абревіатура в англійських термінах-словосполученнях може займати положення стрижньового компонента або виступати у функції визначального компонента словосполучення : *Internet Server API, ICMP network*. Абревіатури у тих, що розглядаються ТС представлені двома різновидами: словами, утвореними злиттям назв початкових букв слів початкового словосполучення (буквений підтип – *ISDN, OSI*) і словами, утвореними злиттям назв фонем слів початкових словосполучень (звуковий підтип – *LAN, WAN*) [6: 5].

У плані семантики термінологічних словосполучень вивчаються питання, пов'язані з мотивованістю ТС у плані його співвідношення з іншими термінологічними одиницями; з родовидовими стосунками між членами тематичних груп і між компонентами ТС; з явищами полісемії, синонімії антонімії, а також з питаннями вторинної номінації.

Зовнішні гіперо-гіпонімічні стосунки між ТС усередині тематичних груп встановлюються між компонентами словосполучень, один з яких конкретизується одним або декількома класифікуючими ознаками: *network → data network → public data network*.

Тісніші семантичні відносини існують між компонентами багатокомпонентних ТС, які утворюються на базі двох- чи трикомпонентних словосполучень. Так, І. Г. Кудрявцева усі трикомпонентні ТС англійської термінології "Інтернет" розділяє на дві групи:

1. ТС, утворені з двох вихідних ТС: *(broadband network) + (network architecture) → broadband network architecture; (local network) + (distributed network) → local distributed network;*

2. ТС, утворені на базі одного вихідного ТС, що позначає складну видову або родову ознаку поняття: *(domain name) + system → domain name system; network + (operating system) → network operating system.*

Чотирьохкомпонентні ТС утворені, головним чином, на базі двокомпонентних словосполучень, або шляхом їх комбінації, або шляхом додавання до початкового двокомпонентного словосполучення визначального компонента з утворенням трикомпонентного, а потім чотирьохкомпонентного ТС : *(packet switching) + (data network) → packet switching data network; [(domain name) system] + server → domain name system server.*

П'ятикомпонентні ТС утворені на базі семантично цілісних двох- і трикомпонентних ТС: *distributed + (information processing) + (network architecture) → distributed information processing network architecture; (open system) + (local area network) → open system local area network.*

Між приєднуваними компонентами та ядром ТС існує певна ієрархічна залежність. Залежні компоненти, приєднуючись до ядра словосполучення, вступають з ним у певні родовидові відносини. Правильне визначення семантичних зв'язків між компонентами англійського ТС потрібне для адекватного його перекладу російською мовою зі збереженням стосунків між ядром словосполучення та його видовими компонентами. Наприклад, неправильне визначення типу родовидового зв'язку в англійському ТС *simple network management protocol* привело до перекладу цього ТС як протокол управління простою мережею, замість простий протокол управління мережею [6: 7].

Більшість багатокомпонентних термінологічних словосполучень проявляють найбільшу міру мотивованості. Їх форма достатньо мірою розкриває зміст іменованого поняття і виключає, таким чином, необхідність у дефініції. Такі абсолютно мотивовані терміни (С. Е. Шелов) називають ще і дефінітивами (С. В. Грінев-Гріневич).

Прикладами термінів дефінітивів можуть служити таким ТС, як *authorized access* (санкціонований доступ), *high-speed data link* (високошвидкісний канал передачі даних).

Серед абсолютно мотивованих термінів виділяються абсолютно компонентно мотивовані ТС: *network service access point, packet switching data network, broadband network architecture, local distributed network* і подібні до них, виходячи із членомості ТС на безпосередньо складові.

Назва однією лексичною одиницею декількох понять є однією із термінологічних проблем. Але з огляду на те, що в ТС багатозначність терміну усувається додаванням конкретизуючого визначального

компонента, то серед ТС є трохи фактів полісемії : *peer – to – peer networking*, яке має два значення: 1) передача від вузла до вузла та 2) побудова однорангової мережі, і ТС *network database system*, що має значення 1) СУБД з мережевою архітектурою і 2) СУБД, що підтримує роботу у розподіленій мережі.

Серед термінологічних словосполучень, зафіксованих у словниках, поширена абсолютна синонімія та формальна надмірність засобів вираження одного й того ж поняття. Прикладами абсолютних синонімів, тобто слів, повністю співпадаючих за значенням та вживанням, в термінології "Інтернет" можуть служити наступні термінологічні словосполучення: *wide area network – global net, network administrator – network manager, switched line – switched circuit, network capacity – network bandwidth* мережа з сітковою структурою – комірчаста мережа – змішана мережа – вузлова мережа.

Серед варіантів дуплетів з точки зору їх форми виділяються наступні:

- морфологічні (*communication network – communications network*);
- словотворчі (*mesh network – meshed network, network protocol – networking protocol*);
- синтаксичні (*data transmission network – data transportation network*);

– морфолого-синтаксичні (*Fiber Distributed Data Interface – FDDI, domain name system server – DNS server; domain name system server – domain name server; network operating system – network OS – NOS.*)

На думку низки вчених, антонімія властива термінологічній лексиці навіть більше, ніж загальнолітературній, оскільки вона допомагає позначити крайні точки термінологічного поля.

У термінології "Інтернет" в англійській мові реалізуються два типи антонімії – лексичний і словотворчий [6: 8].

Прикладами лексичного типу антонімії можуть служити наступні пари термінологічних словосполучень : *free channel – full channel, cut – through packet switching – store and forward packet switching*. Словотворчий тип антонімії виражається звичайними мовними засобами, наприклад, за допомогою використання префікса : *synchronous – a synchronous (transmission), authorized – unauthorized (access)*.

Таким чином, проведений аналіз досліджень термінології "Інтернет" показав, що термінологічні словосполучення є найпоширенішим способом представлення понять науково-технічній галузі, що знаходиться на стику декількох галузей знання. Ця термінологія знаходиться у стані формування в англійській мові і вимагає подальшого детального вивчення як в плані форми, так і змісту. Особливо цікаві питання, пов'язані з процесами метонімічного та метафоричного термінобудування, оскільки існує певна специфіка використання перенесення значення у становленні та розвитку наукового знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герд А. С. Значение термина и научное знание / А. С. Герд // Научно-техническая информация. – Сер. 2. – М., 1991. – № 10. – С. 1–4.
2. Шетле Т. В. Англоязычная терминология банковского дела в языковой системе и речевой практике : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04. "Германские языки" / Т. В. Шетле. – Москва, 2010. – 21 с.
3. Анисимова Г. А. Методология перевода англоязычных терминов гуманитарных и общественно-политических наук : автореф. дис. на соиск. науч. степ. докт. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Г. А. Анисимова. – Москва, 2010. – 49 с.
4. Беляева Л. Н. Специальные тексты в аспекте машинного и ручного перевода (к проблеме перевода именных терминологических сочетаний) / Л. Н. Беляева // Профессиональная коммуникация : вербальные и когнитивные аспекты : [сб. докл. междунар. науч.-практ. конф.]. – М. : РИПО ИГУМО, 2007. – С. 86–90.
5. Кудинова Т. А. К вопросу о природе многокомпонентного термина (на примере английского подязыка биотехнологий) / Т. А. Кудинова // Вестник Пермского университета. – 2011. – Вып. 2 (14). – С. 58–62.
6. Кудрявцева И. Г. Особенности формальной структуры и семантические характеристики терминологических словосочетаний (на материале английской и русской специальной лексики научно-технической области "Интернет") : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.20. "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / И. Г. Кудрявцева. – Москва, 2010. – 23 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gerd A. S. Znachenije termina i nauchnoye znaniye [The Term Meaning and the Scientific Knowledge] / A. S. Gerd // Nauchno-tehnicheskaya informatsiya [The Scientific Technical Information]. – Ser. 2. – M., 1991. – № 10. – S. 1–4.
2. Shetle T. V. Angloyazychnaya terminologiya bankovskogo dela v yazykovoy sisteme i rechevoy praktike [The English Banking Terminology in the Language and Speech] : aftoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni kand filol. nauk : spets. 10.02.04 "Germanskije yazyki" / T. V. Shetle. – Moskva, 2010. – 21 s.
3. Anisimova G. A. Metodologiya perevoda angloyazychnykh terminov gumanitarnykh i obshchestvenno-politicheskikh nauk [Methodology of English Terms Translation in the Humanities and Social-Political Sciences] : aftoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni doktora filol. nauk : spets. 10.02.04 "Germanskije yazyki" / G. A. Anisimova. – Moskva, 2010. – 49 s.
4. Belyaeva L. N. Spetsial'nye teksty v aspekte mashynnogo i ruchnogo perevoda (k probleme perevoda imennykh terminologicheskikh sochetaniy) [Special Texts in the Aspect of the Machine and Handwritten Translation (to the Problem of the Noun Terminological Word Combinations Translation)] / L. N. Belyaeva // Profesional'naya

- kommunikatsiya : verbal'nye i kognitivnye aspekty [The Professional Communication : The Verbal and Cognitive Aspects] : [zb. dokl. mezhdunar. nauch.-prakt. konf.]. – М. : RIPO IGUMO, 2007. – S. 86–90.
5. Kudinova T. A. K voprosu o prirode mnogokomponentnogo termina (na primere angliyskogo podyazyka biotekhnologiy) [To the Problem of the Nature of the Multi-Component Term (on the Basis of the English Sublanguage Biotechnology)] / T. A. Kudinova // Vestnik Permskogo universiteta [The Perm' University Journal]. – 2011. – Вып. 2 (14). – S. 58–62.
  6. Kudryavtseva I. G. Osobennosti formal'noy struktury i semanticheskie kharakteristiki terminologicheskikh slovosochetaniy (na materiale angliyskoy i russkoy spetsial'noy leksiki nauchno-tekhnicheskoy oblasti "Internet") [The Formal Structure Peculiarities and Semantic Characteristics of the Terminal Word Combinations (on the Basis of the Special English and Russian Vocabulary of "Internet" Scientific-Technical Sphere)] : aftoref. dis. na soiskanie nauch. step. kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 "Germanskije yazyki" / I. G. Kudryavtseva. – Moskva, 2010. – 23 s.

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2012 р.

***Пастухова С. Е. Структурно-семантические характеристики терминологических словосочетаний
(на материале специальной лексики сети Интернет).***

В статье рассмотрены особенности формальной структуры английских двухкомпонентных и многокомпонентных терминологических словосочетаний (ТС) с субстантивным ядром, функционирующих в качестве обозначения понятий области "Интернет". Приведены структурные модели ТС. Выявлены отличия ТС от фразеологизмов и свободных словосочетаний. Освещены вопросы семантики, связанные с мотивированностью ТС, родовидовыми отношениями между компонентами ТС, явлениями полисемии, абсолютной синонимии, лексической и словообразовательной антонимии.

***Pastukhova S. E. Structural and Semantic Characteristics of Terminological Word- Combinations
(on the Material of the Internet Special Vocabulary).***

The article presents the peculiarities of the formal structure of the English two-, three- and four-component terminological word-combinations with the substantive nucleus, functioning in the field of the Internet. It suggests the productive structural models of the terminological word-combinations, distinguishes the features of the terminological word combinations that are opposed to a phrase and free word-combinations. The semantic problems of the terminological word-combinations motivation, hypero-hyponimic relations between the components, polysemy, absolute synonymity, lexical and word-formation antonymity phenomena are shown.